

«ТЕКА СТАНЧИКА» І КРАКІВСЬКА ІСТОРИЧНА ШКОЛА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ВІДРОДЖЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Євген Сінкевич

доктор історичних наук, професор, кафедра всесвітньої історії і міжнародних відносин Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, бульвар Шевченка 81, 18031 Черкаси, Україна; doktor habilitowany, profesor nadzwyczajny, Zielonogórski Uniwersytet, 65-417 ul. Licealna 9, Zielona Góra, Polska, e.sinkevych@gmail.com, ORCID 0000-0001-5729-1644

У статті розглядаються особливості боротьби поляків у другій половині ХІХ століття за відродження державності внаслідок її втрати під час поетапного загарбання Росією, Австрією і Пруссією у 1772, 1793, 1795 рр. Спроби поляків на поневолених Росією територіях відродити її під час невдалих Листопадового (1830) і Січневого (1863) повстань жорстоко подавлювалися. Втратив і статус «вільного» міста Краків внаслідок заворушень 1846 р., названих істориками Краківською революцією. Все це породило у широких колах громадськості зневіру та апатію. В свою чергу, колишні активні учасники визвольних змагань також ратували за мирні форми боротьби як способу добитися певних поступок з боку окупаційної адміністрації. До цього закликала «Тека Станчика» («Тека блазня»), авторство якої приписували низці краківських інтелектуалів. 1869 р. в Ягеллонському університеті було дозволено відкрити кафедру історії Польщі, яку очолив один із фундаторів краківської історичної школи Юзеф Шуйський. Представники цього напрямку в польській історичній науці звинувачували самих поляків у втраті незалежності і виступали проти силових методів відродження державності.

Ключові слова: Польща, краківська історична школа, відродження державності, «Тека Станчика»

“TEKA STAŃCZYKA” AND THE KRAKOW HISTORICAL SCHOOL OF THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY ON THE PROSPECTS FOR POLISH STATEHOOD REVIVAL

Yevhen Sinkevych

Doctor of Historical Sciences, Professor, Department of World History and International Relations, Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University, 81 Shevchenko Boulevard, 18031 Cherkasy, Ukraine; doktor habilitowany, profesor nadzwyczajny, Zielonogórski Uniwersytet, 65-417 ul. Licealna 9, Zielona Góra, Polska, e.sinkevych@gmail.com, ORCID 0000-0001-5729-1644

The article examines the specifics of the Poles' struggle in the second half of the 19th century for the revival of statehood after its loss during the gradual conquest by Russia, Austria and

Prussia in 1772, 1793, and 1795. The attempts of Poles in the territories enslaved by Russia to revive it during the unsuccessful November (1830) and January (1863) Uprisings were brutally suppressed. Krakow also lost its status as a “free” city due to the 1846 riots, which historians call the Krakow Revolution. All of this has led to despondency and apathy in the general public. In turn, former active participants in the liberation struggle also advocated peaceful forms of struggle as a way to obtain certain concessions from the occupation administration. This was called for in “Teka Stańczyka”, the authorship of which was attributed to a number of Krakow intellectuals. In 1867, the Jagiellonian University allowed the opening of the Polish History Department, headed by Józef Szujski, one of the founders of the Krakow School of History. Representatives of this trend in Polish historical scholarship blamed the Poles themselves for losing independence and opposed using force to revive the statehood.

Keywords: Poland, Krakow School of History, statehood revival, “Teka Stańczyka”

У західноєвропейській культурі XIX століття прийнято називати «віком історії». «Про особливе значення історії в житті поляків, починаючи від втрати незалежності, нікого не потрібно переконувати» (Drozdowicz 1990, 2). Перед тим як визначити для поляків дороговкази по відродженню державності польська історична наука пройшла період методологічного пошуку, а її ключові представники визначилися з політичними і суспільними пріоритетами. Переломний момент у становленні польської історичної науки, на переконання Г. Шмітта, наступив після поразки Листопадового повстання (1830), наслідком якого було виділення локальних осередків досліджень, діючих на імміграції, у Великопольщі, в Галичині та під російським пануванням (Suleja 1987, 147).

Неординарним явищем в інтелектуальному і суспільно-політичному житті другої половини XIX століття на теренах Австро-Угорщини стало формування краківської історичної школи. Ключовим її фундатором був завідувач відкритої у 1869 році кафедри історії Польщі в Ягеллонському університеті Юзеф Шуйський, якого вважають одним із авторів «Теки Станчика». Значний внесок у її роботу зробив також активний учасник «Краківської революції» 1846 року, Валеріан Калінка. Він після її придушення переїхав до Брюсселя, а згодом Парижу, був секретарем у в емігрантському політичному угрупованні “Готель Лямбер”, заснованому А. Чарторийським, згодом монахом ордену «З мертвих встанців» і засновником у Львові інтернату для греко-католицької молоді. Розпочату ними справу продовжило молодше покоління істориків – Міхал Бобжинський і Станіслав Смолька. «Репрезентанти краківської історичної школи належали не тільки до історії науки, якщо ближче придивитися до їхнього життя і діяльності, швидко дійдемо висновку, то в не меншій мірі побачимо їх як головних представників тогочасного політичного життя» (Buszko 1972, 191).

Незаперечним є факт, що формування краківської історичної школи було тісно пов’язан із суспільно-політичними та соціально-економічними процесами, які відбувалися на теренах Галичини зокрема та Європи загалом у другій половині XIX століття. Разом із тим, сама школа суттєво впливала на різно-

векторні перетворення, а її фундатори Ю. Шуйський, В. Калінка, С. Смолька, М. Бобжинський брали активну участь у політичному житті держави і регіону.

Література, яка присвячена концепціям і методологічним засадам краківської історичної школи, достатньо розлога. Українські історики зазвичай побіжно торкалися цього питання у своїх узагальнюючих працях. Серед досліджень, де безпосередньо вивчалися здобутки краківських «консерваторів», до яких зазвичай відносять очільників школи, виділимо роботи Оксани Рудої (Руда 2008; Руда 2007, 110–116). Автору даного дослідження належать кілька десятків статей (наприклад, Сінкевич 2002, 134–140; Сінкевич 2008, 194–201), а також два видання монографії (Сінкевич 2010).

Польські колеги достатньо плідно опрацювали тематику краківської історичної школи. Наприклад, на зламі XIX–XX століть С. Тарновський опублікував низку статей, де висвітлив біографії її очільників (Tarnowski 1892; Tarnowski 1901). Одним із послідовних критиків «краківських консерваторів», як часто називали представників краківської історичної школи, був С. Бушинський (Buszczyński 1888; Buszczyński 1894, 18–24; Buszczyński 1904). Маємо зазначити, що ключовими опонентами краківської історичної школи були В. Смоленський і Т. Кожон, котрих згодом було віднесено до так званої варшавської історичної школи (Smolenski 1887; Smolenski 1887; Korzon 1887). Своєрідним майданчиком, де відбувалися дискусії польських істориків стосовно методології досліджень та бачення історичного минулого, були з'їзди, організовані Польським історичним товариством (Balzer 1890). Більш помірковану позицію щодо наративів краківської історичної школи займав Антоні Прохаска. У своїх рецензіях він частково солідаризувався з їх ключовими підходами до польської минувшини (Prochaska 1887, 101–105; Prochaska 1890, 574–577).

В умовах Другої Речі Посполитої науковці продовжили пошуки визначення місця краківської історичної школи в польській історіографії. Серед них виділимо В. Яворського (Jaworski 1936, 902–904), В. Конопчинського (Konopczynski 1933), С. Василевського (Wasylewski 1933), С. Закжевського (Zakrzewski 1935, 515–539; Zakrzewski 1936, 247–248). Звернули увагу на доробок краківських інтелектуалів і чеські історики (Bidlo 1936). Через річницю від смерті М. Бобжинського вийшла монографія авторства С. Естрейхера (Estrejcher 1936).

У часи Польської Народної Республіки зацікавлення істориків спадщиною краківської історичної школи набуло нового імпульсу (Buszko, Bartel 1953, 355–360). Ще сучасники фундаторів школи дорікали їм, що послуговуються методологічними засадами запозиченими у німецькомовних дослідників. Цей чинник цікавив науковців вже у другій половині XX століття (Barycz 1951, 280–291; Baran A., Baran Z. 1984, 95–102). Не припинялися й дискусії стосовно позитивістської методології історичних досліджень у другій половині XIX століття (Vobinska 1954, 178–211). Сторіччя від заснування кафедри історії Польщі в Ягеллонському університеті привернуло увагу цілої низки польських істориків до наукової спадщини Ю. Шуйського, С. Смольки, М. Бобжинського (Bartel 1972, 145–189; Barycz 1972, 119–144; Gieysztor 1972, 95–118; Gierowski 1972,

83–94). Достатньо популярною особистістю серед фундаторів краківської історичної школи, яку вивчали історики, був Міхал Бобжинський (Bochenski 1970, 222–223; Grzybowski 1963, 1–2). Кротка замітка вийшла і у Нью-Йорку (Hetnal 1985, 99–103). Очевидно, що певного шарму йому додавала й суспільно-політична діяльність, зокрема на посаді заступника голови шкільної ради Галичини і намісника Галичини. Дослідників краківської історичної школи цікавив аспект перетікання діяльності наукової в політичну і навпаки (Filipowicz 1984; Daszyk 1998, 109–128). Серед них виділимо дослідження М. Яскольського (Jaskolski 1989, 120–136; Jaskolski 1986, 21–40). Професор Ягеллонського університету К. Дашик зосередився на поглядах опонентів краківської історичної школи (Daszyk 1997, 75–89). Авторитетний польський історик А. Грабський звернув увагу на методологічні засади представників школи (Grabski 1975, 535–559; Grabski 1969, 49–86). Історики продовжувало цікавити політичне угруповання «Станчиків», яке діяло в середині XIX століття і до якого відносили Юзефа Шуйського (Ciechomski 1983, 4; Jaskulski 1986, 21–40). Достатньо жвавою була дискусія в польській історіографії стосовно опублікованих праць про краківську історичну школу (Francis 1984, 657–669). Зрештою, зацікавленість науковою і суспільно-політичною діяльністю її представників у підсумку привела й до публікації монографічних досліджень (Barycz 1975; Filipowicz 1984; Lazuga 1982a.; Lazuga 1982b).

Звільнення від опіки з боку СРСР, прийняття Конституції Третньої Речі Посполитою, дало поштовх подальшим зацікавленням науковцями спадщиною краківської історичної школи. Так, увагу Ю. Бардаха привернули правничі аспекти у доробку М. Бобжинського (Bardach 2001, 239–254). Дослідники намагалися екстраполювати його напрацювання на сучасний стан розвитку державності (Janowski 1995, 33–35). Г. Барич продовжив свою працю над вивченням наукової і громадської діяльності С. Смольки (Barycz 2000). Науковці намагалися співставити рефлексії краківських істориків другої половини XIX століття із напрацюваннями колег по цеху з Варшави та Львова (Julkowska 2007, 175–199). Достатньо плідно вивчав погляди «краківських консерваторів» В. Кауте (Kaute 1995, 363–385; Kaute 2003, 309–318). Свій внесок у вивчення краківської історичної школи зробив професор із Ряшева Єжи Матерніцький (Maternicki 1990, 1–42; Maternicki 1992, 79–96). Звернули увагу дослідники й на формування наукової школи Юзефа Шуйського (Perkowska 1994, 95–105). Здійснювалося перевидання джерел, зокрема епістолярної спадщини (Bilinski 2004, 239–261). Виходили публікації за кордоном (Gorecki 1990, 180–196).

Підсумовуючи історіографічний огляд проблеми, маємо зазначити, що в цій публікації ми обмежилися лише вибраною частиною історіографічного надбання у вивченні краківської історичної школи впродовж другої половини XIX століття і до сьогодення.

Отже, середина XIX століття визнана часом глибокого зламу в свідомості європейських народів, зокрема поляків. На зміну романтизму прийшов позитивізм. Доба позитивізму стала періодом подальшої інтенсифікації культурного

життя, посилення його демократичного змісту, залучення до культурних здобутків широких верств населення. Всі ці зміни в суспільній свідомості, обумовили ідеологічні суперечки щодо минувшини і майбутнього, становили зміст польського політичного життя, надто часто втягували в свою орбіту і рефлексію стосовно минулого, неодноразово набували ознак дискусій про історію як науку загалом, про трактування національної минувшини.

Формування краківської історичної школи безпосередньо пов'язане з наслідками «Весни народів». Тоді відбувся перелом у господарській та політичній ситуації в Галичині й водночас починається зростання національно-визвольного руху. Історики не могли залишатися поза політичним процесом. Зрештою й суспільство бажало в історичному минулому відшукати важелі, які б дозволили віднайти шляхи до відновлення втраченої державності.

З ключовими фігурами краківської історичної школи ми визначилися – це Юзеф Шуйський, Валеріан Калінка, Станіслав Смолька та Міхал Бобжинський. Якщо, мовлячи про Ю. Шуйського, дослідники відзначають, що на початках своєї наукової діяльності він був під впливом романтичної візії в історіописанні і зрештою перейшов до позитивістської методології історії, то решта фундаторів школи були позитивістами. До позитивістів відносять і найбільш послідовних їх критиків – представників варшавської історичної школи. Тобто, в методологічних прийомах дослідження і висвітлення історії Польщі ці дві наукові школи в польській історіографії другої половини XIX століття не відрізнялися одна від одної. Розбіжності були в трактуванні минувшини і «рецептах» подальших дій соціуму щодо відродження державності.

Варто зазначити, що вслід за «романтиком» Йоахімом Лелевелем професор Ягеллонського університету Юзеф Шуйський запропонував власну концепцію історії Польщі в “Dziejach Polski”. Згодом його партнери тільки розвинули основні тези. Всіх їх об'єднувала спільна візія в оцінці причин занепаду і втрати державності у XVIII столітті. Суть її полягала в тому, що поляки самі є винуватцями власних проблем, а зовнішній чинник полягав тільки в тому, що сусіди скористалися слабкістю Речі Посполитої. Ці оціночні судження представників краківської історичної школи екстраполювалися на їх політичні переконання, які достатньо чітко були викладені у «Теці Станчика». Активні учасники «Краківської революції» (1846) і «Весни народів» (1848) Ю. Шуйський і В. Калінка розчарувалися у збройних методах боротьби за відновлення державності. Впевненості їм у цьому додавав аналіз жахливих наслідків Листопадового (1830) і Січневого (1863) років повстань на теренах контрольованих Російською імперією. Політика культурно-національної автономії, запроваджена в Австрійській імперії (від 1867 р. Австро-Угорській), давала підстави сподіватися на розвиток національної самосвідомості поляків, відстоювання власних традицій, збереження і розвиток інтелектуальної еліти, яка за сприятливих обставин мала повести за собою народ на здобуття незалежності. Ці візії достатньо чітко були прописані у «Теці Станчика», такого собі королівського блазня, якому безкарно можна було казати те, за що інших могли жорстоко покарати. Їх опонен-

ти – представники варшавської історичної школи (В. Смоленський, Т. Кожон) (Smolenski 1887; Korzon 1890; Buszczyński 1894, 18–24), а також С. Бушинський категорично не погоджувалися з оцінками занепаду державності та політичними візіями пошуку шляхів її відродження.

На польську суспільно-політичну думку накладалася різна ситуація, яка склалася в трьох підконтрольних загарбникам територіям. Ця обставина також накладалася на дискусії, які вели між собою польські історики. Якщо на підконтрольній Австро-Угорщині території в університетах було відкрито кафедри історії Польщі – 1867 року в Кракові та 1875 року у Львові, то на підконтрольних Росії та Пруссії теренах польські дослідники працювали поза університетським середовищем, що до певної міри обмежувало їх можливості. Зрештою, напружені дискусії представників краківської й варшавської історичних шкіл та їх прихильників обумовили те, що вони перемістилися на периферію суспільного зацікавлення. На початку ХХ століття позитивістів витіснили модерністи і неоромантики. Навіть учні Станіслава Смольки відвернулися від свого учителя. Знаковою подією стало те, що 1908 року одного з фундаторів краківської історичної школи С. Смольку на посту генерального секретаря Академії знань змінив його колишній учень Б. Уляновський (Barycz 2000, 126). Перші найбільш зримі прояви конфлікту поколінь та методологічних розбіжностей у польській історіографії кінця ХІХ століття стали достатньо відчутними ще на Другому з'їзді польських істориків (Balzer 1981, 143–152).

Підсумовуючи, зазначимо, що з усіх наукових дисциплін у другій половині ХІХ століття найбільшого розвитку досягла історіографія, яка знаходилася в епіцентрі роздумів про минуле і майбутнє. Її суспільне значення полягало у необхідності дати відповідь на питання про причини занепаду державності. Оцінки також вимагали невдачі польських визвольних змагань ХІХ століття. Це спонукало до вивчення минулого з погляду нових методологічних підходів. Позитивізм заперечував романтичні уявлення про «національний дух», вимагав суворого дотримання змісту історичних джерел, критичного осмислення фактів і подій. На вістрі цих дискусій у другій половині ХІХ століття опинилися позитивістські краківська і варшавська наукові школи. Зрештою, вже на зламі ХІХ і ХХ століття дискусії краківських консерваторів та їх опонентів відійшли на периферію суспільного життя.

ЛІТЕРАТУРА / REFERENCES

- Balzer, O. 1890. In Defense of Historiography. A Statement Made at the Congress of Polish Historians in the Discussion on the Paper by Mr. Tadeusz Korzon Entitled "Errors of Our Historiography in Building the History of Poland". Lviv, 20 p. (In Polish).
- Balzer, O. 1890. W obronie historiografii. Rzecz wypowiedziana na Zjeździe historyków polskich w dyskusji nad referatem p. Tadeusza Korzона p.t. „Błędy historiografii naszej w budowaniu dziejów Polski”, Lwów, 20 s.
- Balzer, O. 1981. In defense of Our Historiography. Memoir of the 2nd Congress of Polish Historians. Lviv, vol. 2, p. 143–152. (In Polish).

Balzer, O. 1981. W obronie historiografii naszej. *Pamiętnik II Zjazdu Historyków Polskich*, Lwów, t. 2, s. 143–152.

Baran, A., Baran, Z. 1984. About Machale Bobrzynski (1849–1935) and the Habsburg Myth. *Znak*, r. 36, nr. 1, p. 95–102. (In Polish).

Baran, A., Baran, Z. 1984. O Machale Bobrzynskim (1849–1935) a mit Habsburgow. *Znak*, r. 36, nr. 1, s. 95–102.

Bardach, J. 2001. About Michal Bobrzynski on the Neva, Seine and Vltava. System and Laws in the Distant and More Recent Past. *Historical Studies on Law Dedicated to Prof. S. Grodziski*. Kraków, p. 239–254. (In Polish).

Bardach, J. 2001. O Michalieu Bobrzynskim nad Newa, Sekwana i Weltawa. Ustrój i prawa w przeszłości dalszej i bliższej. *Studia historyczne o prawie dedykowane prof. S. Grodziskiemu*. Kraków, s. 239–254.

Bartel, W. 1972. Michał Bobrzyński (1849–1935). The Dispute over the Historical Kraków School. The Centenary of the Chair of Polish History at the Jagiellonian University 1869–1969. Kraków, p. 145–189. (In Polish).

Bartel, W. 1972. Michał Bobrzyński (1849–1935). Spor o historyczna szkoła krakowska. Stulecie katedry historii Polski UJ 1869–1969. Kraków, s. 145–189.

Barycz, H. 1951. To the Characterization of Stanisław Smolka. *Life and Thought*, year 2, nr. 4, p. 280–291. (In Polish).

Barycz, H. 1951. Do charakterystyki Stanisława Smolki. *Życie i myśl*, r. 2, nr. 4, s. 280–291.

Barycz, H. 1972. Stanisław Smolka as an Organizer of Science, Professor and Educator. The Dispute over the Historical Kraków School. The Centenary of the Department of Polish History at the Jagiellonian University 1869–1969. Kraków, p. 119–144. (In Polish).

Barycz, H. 1972. Stanisław Smolka jako organizator nauki, profesor i wychowawca. Spor o historyczna szkoła krakowska. Stulecie katedry historii Polski UJ 1869–1969. Kraków, s. 119–144.

Barycz, H. 1975. Stanisław Smolka. Cracow, 410 p. (In Polish).

Barycz, H. 1975. Stanisław Smolka. Kraków, 410 s.

Barycz, H. 2000. Stanisław Smolka in Life and Science. Kraków, 411 p. (In Polish).

Barycz, H. 2000. Stanisław Smolka w życiu i nauce. Kraków, 2000, 411 s.

Bidlo, J. 1936. Michał Bobrzyński. Prague, 91 p. (In Polish).

Bidlo, J. 1936. Michał Bobrzyński. Praga, 91 s.

Biliński, L. 2004. Unknown Correspondence of Father Walerian Kalinka with Count Stanisław Tarnowski. *Arkana*, no. 58–59, p. 239–261. (In Polish).

Biliński, L. 2004. Nieznana korespondencja ks. Waleriana Kalinki z hr. Stanisławem Tarnowskim. *Arkana*, nr. 58–59, s. 239–261.

Bobińska, C. 1954. The Dispute over the Place of Positivism and Positivist Historians. *Historical Quarterly*, year 51, no. 4, p. 178–211. (In Polish).

Bobińska, C. 1954. Spór o miejsce pozytywizmu i historyków pozytywistów. *Kwartalnik historyczny*, r. 51, z. 4, s. 178–211.

Bocheński, A. 1970. On the Kraków School and Michał Bobrzyński. *Life and Thought*, year 20, no. 11–12, p. 222–223. (In Polish).

Bocheński, A. 1970. W sprawie szkoły krakowskiej i Michała Bobrzyńskiego. *Życie i Myśl*, r. 20, nr. 11–12, s. 222–223.

Buszczyński, S. 1888. Critical Analysis of the Historical School of Krakow. Defense of the Slandered Nation. Krakow, issue 2, 318 p. (In Polish).

Buszczyński, S. 1888. Rozbiór krytyczny historycznej szkoły krakowskiej. Obrona spotwarzonego narodu. Kraków, zes. 2, 318 s.

- Buszczyński, S. 1894. Academy of Arts and the Political Party of Kraków. Defense of the Slandered Nation. 2nd ed. Kraków, issue 3. Part 1, p. 18–24. (In Polish).
- Buszczyński, S. 1894. Akademia Umiejętności i polityczne stronnictwo krakowskie. Obrona spotwarzonego narodu, wyd. 2, Kraków, Zesz. 3. Cz. 1, s. 18–24.
- Buszczyński, S. 1904. What We Were, What We Are, and What We Can Be? Krakow. (In Polish).
- Buszczyński, S. 1904. Czem byliśmy, czem jesteśmy, a czem być możemy? Krakow.
- Buszko, J. 1972. Historians of the «Cracow School» in the Political Life of Galicia. The Dispute over the Historical Cracow School. On the Centenary of the Department of Polish History at the Jagiellonian University 1869–1969. Cracow. (In Polish).
- Buszko J. 1972. Historycy „szkoły krakowskiej” w życiu politycznym Galicji. Spor o historyczną szkołę krakowską. W stulecie Katedry Historii Polskiej UJ 1869–1969. Kraków.
- Buszko, J., Bartel, W. 1953. Scientific Chronicle of the Krakow Community. *Historical Quarterly*, year 60, no. 3, p. 355–360. (In Polish).
- Buszko, J., Bartel, W. 1953. Kronika naukowa środowiska krakowskiego. *Kwartalnik Historyczny*, r. 60, nr. 3, s. 355–360.
- Ciechomski, W. 1983. The Last Stańczyk. *Lad*, year 3, no. 9, p. 4. (In Polish).
- Ciechomski, W. 1983. Ostatni stańczyk. *Lad*, r. 3, nr. 9, s. 4.
- Daszyk, K. 1997. Stefan Buszczyński about the Kraków of the Stanczyk Family. *Historical Quarterly*, y. 104, p. 75–89. (In Polish).
- Daszyk, K. 1997. Stefan Buszczyński o Krakowie stańczyków. *Kwartalnik Historyczny*, r. 104, s. 75–89.
- Daszyk, K. 1998. Idea parlamentarna a kwestia „silnego rządu” w refleksji historycznej Michała Bobrzyńskiego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, nr. 1219, zesz. 125, s. 109–128. (In Polish).
- Drozdowicz, Z. 1990. On the Subject and Tasks of Historical Psychology. Specificities of Historical Knowledge. Poznań. (In Polish).
- Drozdowicz, Z. 1990. O przedmiocie i zadaniach psychologii historycznej. Swoistości poznania historycznego. Poznań.
- Estreicher, S. 1936. Michał Bobrzyński. Warsaw, 93 p. (In Polish).
- Estreicher, S. 1936. Michał Bobrzyński. Warszawa, 93 s.
- Filipowicz, S. 1984. The Taming of Political Reason. Political Horizons of the Kraków Historical School. Warsaw, 214 p. (In Polish).
- Filipowicz, S. 1984. Ujarminie rozumu politycznego. Polityczne horyzonty krakowskiej szkoły historycznej. Warszawa, 214 s.
- Francis, M. 1984. Some Remarks on Waldemar Łazuga’s Monograph Devoted to Michał Bobrzyński. *Studia Historyczne*, yr. 27, z. 4 (107), p. 657–669. (In Polish).
- Francis, M. 1984. Kilka uwag o monografii Waldemara Łazugi poświęconej Michałowi Bobrzyńskiego. *Studia Historyczne*, r. 27, z. 4 (107), s. 657–669.
- Gierowski, J. 1972. Józef Szujski as a Historian of Modern Times. The Dispute over the Historical School of Kraków. The Centenary of the Department of Polish History at the Jagiellonian University 1869–1969. Kraków, p. 83–94 (In Polish).
- Gierowski, J. 1972. Józef Szujski jako historyk czasów nowożytnych. Spor o historyczną szkołę krakowską. Stulecie katedry historii Polski UJ. 1869–1969. Krakow, s. 83–94.
- Gieysztor, A. 1972. Stanisław Smolka as a Medievalist. The Dispute over the Historical School of Kraków. The Centenary of the Department of Polish History at the Jagiellonian University 1869–1969. Kraków, p. 95–118. (In Polish).

- Gieysztor, A. 1972. Stanisław Smolka jako średnio-wiekista. Spor o historyczną szkołę krakowską. Stulecie katedry historii Polski UJ 1869–1969. Kraków, s. 95–118.
- Górecki, P. 1990. Stanisław Smolka (1854–1924). Nation and History. Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War. Toronto, p. 180–196. (In Polish).
- Górecki, P. 1990. Stanisław Smolka (1854–1924). Naród i historia. Polscy historycy od oświecenia do drugiej wojny światowej, Toronto, s. 180–196.
- Grabski, A. 1969. From the Methodological Issues of the So-called Krakow Historical School. *Methodological Studies*, vol. 6, p. 49–86. (In Polish).
- Grabski, A. 1969. Z zagadnień metodologicznych tzw. krakowskiej szkoły historycznej. *Studia Metodologiczne*, t. 6, s. 49–86.
- Grabski, A. 1975. The Krakow Historical School. Polish Philosophical and Social Thought. Warsaw, vol. 5, p. 535–539. (In Polish).
- Grabski, A. 1975. Szkoła historyczna krakowska. Polska myśl filozoficzna i społeczna, Warszawa, t. 5, s. 535–539.
- Grzybowski, K. 1963. Michał Bobrzyński (1849–1935). *Cultural Review*. Year 12, no. 17, p. 1–2. (In Polish).
- Grzybowski, K. 1963. Michał Bobrzyński (1849–1935). *Przegląd Kulturalny*, r. 12, nr. 17, s. 1–2.
- Hetnal, A. 1985. Bobrzyński – Historian and Statesman. *The Polish Review*. New York, no. 1, p. 99–103. (In Polish).
- Hetnal, A. 1985. Bobrzyński – historian and statesman. *The Polish Review*, New York, nr. 1, p. 99–103.
- Janowski, M. 1995. Michał Bobrzyński and the Problem of the Modern State. *The Ages Speak*, r. 38, no. 10, p. 33–35. (In Polish).
- Janowski, M. 1995. Michał Bobrzyński i problem nowoczesnego państwa. *Mówią wieki*, r. 38, nr. 10, s. 33–35.
- Jaskolski, M. 1986. Stańczyk and the «Stanczycy» from the History of Symbol. *Historyka*, vol. 16, p. 21–40. (In Polish).
- Jaskolski, M. 1986. Stańczyk i „stanczycy” z dziejów symbolu. *Historyka*, t. 16, s. 21–40.
- Jaskolski, M. 1989. Szujski’s Book. *Historian*, vol. 19, p. 120–136. (In Polish).
- Jaskolski, M. 1989. Wokół Szujskiego. *Historyka*, t. 19, s. 120–136.
- Jaworski, W. 1936. Michał Bobrzyński. *Vilnius Athenaeum*, vol. 11, p. 902–904. (In Polish).
- Jaworski, W. 1936. Michał Bobrzyński. *Ateneum Wileńskie*, r. 11, s. 902–904.
- Julkowska, W. 2007. Reflections of Lviv, Krakow and Warsaw Historians of the Second Half of the 19th Century on the History and Current State of Polish Historiography. *Multicultural Historical Environment of Lviv in the 19th and 20th Centuries*. Rzeszów, vol. 5, p. 175–199. (In Polish).
- Julkowska, W. 2007. Refleksje historyków lwowskich, krakowskich i warszawskich drugiej połowy XIX wieku na temat dziejów i aktualnego stanu historiografii polskiej. *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* Rzeszów, t. 5, s. 175–199.
- Kaute, W. 1995. Michał Bobrzyński’s Synthesis of Polish History. *Man in Culture*, no. 67, p. 363–385. (In Polish).
- Kaute, W. 1995. Synteza dziejów Polski Michała Bobrzyńskiego. *Człowiek w Kulturze*, nr. 67, s. 363–385.

- Kaute, W. 2003. Conservatism Towards the Past and Future of Poland: the Case of Michał Bobrzyński. Lublin, p. 309–318. (In Polish).
- Kaute, W. 2003. Konserwatyzm wobec przeszłości i przyszłości Polski: casus Michał Bobrzyński. Lublin, s. 309–318.
- Konopczyński, W. 1933. Józef Szujski. 1835–1883. Warsav. (In Polish).
- Konopczyński, W. 1933. Józef Szujski. 1835–1883. Warszawa.
- Korzon, T. 1887. W. Kalinka as a historian. *Kraj*, no. 3. (In Polish).
- Korzon, T. 1887. W. Kalinka jako historyk. *Kraj*, nr. 3.
- Korzon, T. 1890. The Errors of Our Historiography in Building the History of Poland. Lviv, vol. 1, 281 p. (In Polish).
- Korzon, T. 1890. Błędy historiografii naszej w budowaniu dziejów Polski. Lwów, t. 1, 281 s.
- Łazuga, W. 1982a. Michał Bobrzyński. Historical Thought and Political Activity. Varsava, 284 p. (In Polish).
- Łazuga, W. 1982a. Michał Bobrzyński. Myśl historyczna a działalność polityczna. Warszawa, 284 s.
- Łazuga, W. 1982b. The Last Stańczyk. Michał Bobrzyński. Portrait of a Conservative. Poznań, 219 p. (In Polish).
- Łazuga, W. 1982b. Ostatni stańczyk. Michał Bobrzyński. Portret konserwatysty. Poznań, 219 s.
- Maternici, J. 1990. Grunwald, Germany and the Slavic World in Michał Bobrzyński's Synthesis of Polish History. The Grunwald Tradition. Varsava, part 4, p. 1–42. (In Polish).
- Maternici, J. 1990. Grunwald, Niemcy i świat Słowiański w syntezie dziejów Polski Michała Bobrzyńskiego. Tradycja grunwaldzka. Warszawa, cz. 4, s. 1–42.
- Maternicki, J. 1992. Michał Bobrzyński (1848–1935) Towards the So-called Jagiellonian Idea. Evolution of Views and Its Determinants. *Przegląd Humanistyczny*, year 36, no. 2, p. 79–96. (In Polish).
- Maternicki, J. 1992. Michał Bobrzyński (1848–1935) wobec tzw. idei jagiellońskiej. Ewolucja poglądów i jej uwarunkowania. *Przegląd Humanistyczny*, r. 36, nr. 2, s. 79–96.
- Perkowska, U. 1994. Józef Szujski and His Students. *Rocznik Krakowski*, vol. 60, p. 95–105. (In Polish).
- Perkowska, U. 1994. Józef Szujski i jego uczniowie. *Rocznik Krakowski*, t. 60, s. 95–105.
- Prochaska, A. 1887. Rec. Smolka S. Year 1386. *Historical quarterly*, year 1, p. 101–105. (In Polish).
- Prochaska, A. 1887. Rec. Smolka S. Rok 1386. *Kwartalnik historyczny*, rocz. 1, s. 101–105.
- Prochaska, A. 1890. Rec. Smolka S. Kiejstut and Jagiello. *Historical Quarterly*, year 4, p. 574–577. (In Polish).
- Prochaska, A. 1890. Rec. Smolka S. Kiejstut i Jagiello. *Kwartalnik historyczny*, rocz. 4, s. 574–577.
- Ruda, O. 2007. Vysvitlennia istorii Ukrainy u pratsiakh Yuzefa Shuiskoho. *Pivdennyi arkhiv. Istorychni nauky*, Kherson, vyp. 26, s. 110–116. (In Ukrainian).
- Руда, О. 2007. Висвітлення історії України у працях Юзефа Шуйського. *Південний архів. Історичні науки*, Херсон, вип. 26, с. 110–116.
- Ruda, O. 2008. Yuzef Shuiskyi ta polsko-ukrainski vidnosyny v Halychyni. Historia-mentalnosc-tozsamosc. Miejsce i rola historii oraz historykow w zyciu narodu polskiego i ukrainskiego w XIX i XX wieku. Rzeszow. (In Ukrainian).
- Руда, О. 2008. Юзеф Шуйський та польсько-українські відносини в Галичині. Historia-mentalnosc-tozsamosc. Miejsce i rola historii oraz historykow w zyciu narodu polskiego i ukrainskiego w XIX i XX wieku. Жешув.

Sinkevych, Ye. 2002. Zarodzhennia «krakivskoi istorychnoi shkoly» ta diialnist vyznachnykh yii predstavnykiv u druhi polovyni XIX–XX st. *Pivdennyi arkhiv. Istorychni nauky*, vup 7, p. 134–140. (In Ukrainian).

Сінкевич, Є. 2002. Зародження «краківської історичної школи» та діяльність визначних її представників у другій половині XIX в. *Південний архів. Історичні науки*, вип 7, с. 134–140.

Sinkevych, Ye. 2008. Mistse krakivskoi istorychnoi shkoly v polskii istoriohrafii druhoi polovyny XIX–XX st. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, № 1 (478), s. 194–201. (In Ukrainian).

Сінкевич, Є. 2008. Місце краківської історичної школи в польській історіографії другої половини XIX–XX ст. *Український історичний журнал*, № 1 (478), с. 194–201.

Sinkevych, Ye. 2010. Krakivska istorychna shkola v polskii istoriohrafii, vyd. 1, monohrafiia, Mykolaiv, 332 p. (In Ukrainian).

Сінкевич, Є. 2010. Краківська історична школа в польській історіографії, вид. 1, монографія, Миколаїв, 332 с.

Smoleński, W. 1887. The Position of Walerian Kalinka in Polish Historiography, Warsaw, 44 p. (In Polish).

Smoleński, W. 1887. Stanowisko Waleriana Kalinki w historiografii polskiej, Warszawa, 44 s.

Suleja, W., Wrzesiński, W. 1987. Disputes about the National and Social Functions of Polish Historians. Polish Historical Society. 1886–1986. Krakow. (In Polish).

Suleja, W., Wrzesiński, W. 1987. Spory o narodowa i społeczna funkcje historyków polskich. Polskie Towarzystwo Historyczne. 1886–1986. Krakow.

Tarnowski, St. 1892. Szujski's Youth. Cracow. (In Polish).

Tarnowski, St. 1892. Szujskiego młodość. Kraków.

Tarnowski, St. 1901. Michał Bobrzyński in the National School Council. Cracow, 67 p. (In Polish).

Tarnowski, St. 1901. Michał Bobrzyński w Radzie Szkolnej Krajowej. Kraków, 67 s.

Wasylewski, S. 1933. From the Papers of Józef Szujski. *Time*, no. 71–73. (In Polish).

Wasylewski, S. 1933. Z papierów po Józefa Szujskiego. *Czas*, nr. 71–73.

Zakrzewski, S. 1935 Michał Bobrzyński An Attempt at Characterizing a Historian. *Historical Quarterly*, year 49, z. 4, p. 515–539. (In Polish).

Zakrzewski, S. 1935. Michał Bobrzyński Próba charakterystyki historyka. *Kwartalnik Historyczny*, r. 49, z. 4, s. 515–539.

Zakrzewski, S. 1936. Stanisław Smolka Historical Issues. Lviv, vol. 1, p. 247–248. (In Polish).

Zakrzewski, S. 1936. Stanisław Smolka Zagadnienia historyczne. Lwów, t. 1, s. 247–248.

Дата подання статті до редакції: 11.01.2025 р.